

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԽՈՒՐ ԱԽՏԱՆՇԱՆ

Պիտի չկարենայինք անշուշտ մահազգով մը միայն անցած ըլլալ ամբողջ ազգին հոգին զկծեցնող այն դէպքին առջեւ, որուն զոհ զնաց մեր ամենէն արժանաւոր հոգևորականներէն մին, Ամերիկայի Հայոց առաջնորդներուն երիցագոյնը, ողբացեալ Դեւոնդ Արքեպիսկոպոս Գուրեան:

Վէրքն այնքան խոր է ամենուս սրտին մէջ, ու կսկծանքն այնքան սուր, որ անկարելի է չանդրադառնալ անոր:

Ոճիրը, որ տեղի ունեցաւ անցեալ դեկտեմբերի 24ին Նիւ Եօրքի մէջ՝ սոսկում և նողկանք յառաջ բերելով ամէն կողմ, թէ՛ ազգային կեանքի մէջ և թէ՛ օտարներու առջև, պարզ է այժմ որ յանկարծական և կոյր դիպուածի մը բնոյթը չէ ունեցած բնաւ: Ստիպուած պիտի ըլլայինք այսպէս խորհիլ պահ մը, եթէ կիրքի բոլեական և յիմար պոռթկումի մը գործը եղած ըլլար ան: Բայց հեռազրական լուրերու և հասնիլ սկսած լրագրական թղթակցութեանց մէջ ոչ միայն ոչինչ չկայ այդպիսի վարկածի մը ի նպաստ, այլ ընդհակառակն բոլոր նշաններն ու տեղեկութիւնները այն եզրակացութեան կը տանին միտքը թէ կատարուած սպանութիւնը գործ է կանխամտածօրէն մշակուած և իր իրականացումին մղուած ծրագրի մը:

Հիմակ է միայն որ մեզի կարելի կը լինի նկատել թէ այդ ծրագրին զարգացման կամ յառաջատուութեան զլրաւոր հանգրուաններն եղած են Շիքակոյի արուեստահանդէսը, Ուստրի դաշտահանդէսը և Նիւ Եօրքի Լիթվինօֆեան ճաշկերոյթը, և խորհիլ, թերեւս ոչ յանիրաւի, որ եթէ ոչ ողբացեալը և իր համակիրները և ոչ հանրային կարծիքը չէին կրցած մտադիր ըլլալ հանգամանքներու այդքան ոճրականօրէն դասաւորումի մը, առիկա սա միայն կը նշանակէ թէ ազգին մեծամասնութեան կողմէ, բնագդարար կամ զգալիօրէն, ի պատիւ անոր հակառակորդներուն տակաւին թողուած էր վարկի բաց դուռ մը, որ սակայն ա՛յլ ընդ միշտ փակուած պէտք է մնայ անոնց առջև, իրենց մասին ամենուս յուսախաբութիւնը այսպէս իր ծայրակէտին հասնելէ վերջ:

Կը կրկնենք. ոճիրը կատարուած կը թուի սկիզբէն մինչև վերջը, դաւին երկնումին առաջին վայրկեանէն սկսեալ մինչև դաշոյնին՝ զոհին կողէն վայրագօրէն դուրս քաշուիլը, անոպայ և անսիրտ պաղարիւնի մը բովանդակ անաւորութեանը մէջ: Ու աւելորդ պիտի ըլլար հոս խօսքն անգամ ընել երախայական այն հնարամտութեան, որ եղեռնին երկրորդ օրն իսկ հրապարակ նետուեցաւ՝ հասարակաց մտածումը զիծէն դուրս հանելու և ամենուս կարծել տալու համար թէ դէպքը հետեանք է դաւանական մոլեռանդութեան մը միայն, իբր թէ ծրնունդ առած՝ Ս. Խննդեան տօնը հայկական տոմարի համեմատ կատարուած չըլլալու իրողութենէ մը: Այդպիսի ձեռնածութիւն մը, որ դեռ կրնայ բազում ուրիշ ձևերով վերարտադրուիլ, այնքան թափանցիկ է որ չի կրնար մոլորեցնել հանրային ողջմտութիւնը: Կրնան շատեր նոյն իսկ յստակատեսօրէն համոզուած

ըլլալ թէ որոնք եղած են ոճիրը յղացողները և անոր գործադրութիւնը վարողները. բայց լաւագոյն է սպասել որ օրէնքը միայն, որ անշուշտ իր դատաւորները ունի Ամերիկայի մէջ ևս, ինքը գտնէ և յայտնէ ճշմարտութիւնը՝ ի սպաս արդարութեան:

Ասոր համար է որ չենք ուզեր յամենալ իրաւական կամ դատական տեսակէտներու շուրջը, որոնք մեր ոչ միայն իրաւասութենէն այլ և ձեռնհասութենէն ալ թերեւ կը մնան արտաքոյ, բայց չենք կրնար վայրկեան մը գէթ կանգ չառնել ուրիշ կէտի մը առջև, որ մեզի համար աւելի կարևոր, և դնենք բուն բառը, մտահոգիչ է իսկապէս:

Ինչպէս ակնարկած էինք ՍԻՍՆԻ նախորդ թիւին մահազդի տողերու կարգին, մեծ է անշուշտ այդ ոճիրին մեզի պատճառած կորուստը, բայց մեծագոյն ևս՝ կորսանքը մանաւանդ, այսինքն ամօթալի այն վիճակը, որ ազգովին զլսիկոր կ'ընէ զմեզ տիեզերական զգացումին առջև: Մեր տեսութեամբ, այդ ոճիրը, իր էութեանը մէջ դիտուած, զմեզ կը դնէ սակայն շատ աւելի տխուր տեսարանի մը առջև, ներքին խիտաւորումի անհունապէս աւելի ողբալի վիճակի մը՝ որուն անկարելի է անուշադիր մնալ:

Սպանութեան որևէ գործ, օրէնքին արտօնածները և մեղմացուցիչ պարագաներով բացատրուածներն անգամ, նողկանք ազդող զիծ մը ունին միշտ իրենց մէջ. դահլճները, որոնք օրէնքին հրամանակատարներն են լոկ, տեղ չունին քաղաքակիրթ ընկերութեանց մէջ. այսպէս, մարդկային սիրտին համար ցուրտ է միշտ՝ թափուած արիւնին զաղափարը: Ու մարդ ա՛յնքան աւելի կը սոսկայ արիւնոլուտ կատաղութենէն, մարդը զազանին ամենէն աւելի նմանեցնող այդ ստորին կիրքէն, որքան աւելի ճշմարտապէս մարդ է ինքը, այսինքն որքան աւելի հզօր է մարդը զազանէն ամենէն աւելի տարբերող ազնուական այն զգացումը կամ կիրքը՝ որ կրօնքն է ինքնին:

Դեռ չենք մոռցած թէ վերջին մեծ պատերազմի ամենէն արհաւիրաց շրջանին, թշնամի բանակները ինչպէս վար կը դնէին գէնքերնին կրօնքի խորհուրդին առջև, ու տարիին մէջ քանի մը օրեր գէթ՝ յանկարծ կը դադրէր նախճիրը Գրիստոնէութեան ամենէն նուիրական տօներու առաւօտուն: — Կը պատմուէր դարձեալ Արմաշու վանքին տարազրութեանց մէջ թէ այդ Հաստատութեան նախադպրեմանքեան վերջին վերանորոգիչը՝ Պօղոս արքեպիսկոպոս Գարաքոչեան, որ կ'ապրէր ԺԼ. դարուն վերջերը, իր շահած մեծ համբաւին և Պետութեան կեդրոնին մէջ ձեռք բերած իր մեծ ազդեցութեան պատճառաւ նախանձը շարժած ըլլալով շրջավայրի բարբարոս ցեղապետներուն, որոշած էին անոնք սպաննել զայն: Իրիկուն մը սակայն, երբ մարդասպանները, որոնք եկած էին գործադրել իրենց տրուած՝ արիւնի հրամանը, դրան բացուածքէն տեսան ծերունի հոգևորականը իր խուցին մէջ՝ աղօթքի համար ծնրադիր, ընկրկեցան դողահար, վաճառի կրօնքի զգացումը նուաճած էր իրենց մէջ ոճիրին մտածումը:

Ինչ ահաւոր է հակապատկերը, որ կը պարզուի հոս ներկայ ցաւազին տուամին մէջ: Հոս ի գործ դրուած է մարդկային հոգիին ցարդ անծանօթ ամենէն անասելի ճիգը, որպէսզի զոնուին մարդիկ, որոնք կրօնքի հովանիին տակ, Աստուծոյ Տան մէջ, Գրիստոնէութեան ամենէն նուիրական մէկ տօնին, Աւետարանի ամենէն վսեմ խորհուրդին սեմին վրայ կարենան սպաննել իրենց Հովիւը, և յետոյ, խաղաղ հոգիով, այսինքն անխղճատանջ սիրտով կարենան մահուան ա-

ըրևաթաթաւ գործիքը նետել սեղանին առջև, ուր կ'երթար ան մատուցանելու պատարադի սրբութիւնը: — Վաղըր, կ'ըսեն, իր որսը պատառելէն վերջը կըրնայ քնանալ անոր քովը. իսկ մարդը, անպարտ արևն թափելէ ետքը, իր կուրծքին ներքև պիտի զգար առիւծի թաթ մը՝ որ խիղճը կը բզրբտէ . . .

«Մարդ հաճոյք կը զգայ սպանութենէն, կ'ըսէ Թէն, այն ատեն միայն, երբ իրեն համար այլ ևս արհեստ եղած է ան»: Մարդ մը չէ սակայն, դիտեցէք, որ կատարած է հոս այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. մարդ մը չէ որ յղացած ու ծրագրած է այդ ոճիւրը, այլ մարդիկ. ու ասոնք ամէնքը, թէ՛ անոնք որ ծրագրած են զայն, և թէ՛ անոնք որ գործադրած են զայն, շարժած են՝ իրենց պարտականութիւնը կատարողներու զոհունակութեամբ:

Ուրեմն մարդեր կան մեր մէջ, որոնք իրենց համար արհեստ կամ գործ ըրած են մարդասպանութիւնը, որոնք խիղճ ունին խմբուելու, խորհելու և տնօրինուելիւններ ընելու կատարուելիք մարդասպանութեան մը համար, որոնք անխժապարտ մտածումը կ'ունենան եկեղեցւոյ սրբարանը ոճրատան վերածելու, որոնք ոտքի տակ կ'առնեն հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը. ու մարդիկ կան դարձեալ, ինքզինքնուն՝ հանրային բարոյականը և հասարակաց կարծիքը վարելու պաշտօն տուած մարդիկ, զրչի և միտքի՝ տէր անձեր իբր թէ, որոնք ոչ միայն չեն ցնցուիլ զարհուրելի իրականութեան առջև, այլ հեռուէն կը ծափահարեն կարծես ոճիրն ու ոճրագործները, ու իրենց մէջ կը գտնուի մին մանաւանդ, ողբալի մտայնութեան տէր և Առաքեալին բառերով մարդ «անպիտան ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8), որ մահացուած հոգևորականին դեռ չզոցուած դագաղը բեմ կ'ընէ իրեն՝ եկեղեցիին և եկեղեցականութեան դէմ արձակելու համար ամենէն զարշ հայհոյութիւնները:

Չեմ խորհիր այլ ևս մարդասպաններուն վրայ. այն վայրկեանէն՝ որ դաշտինը շարժեցաւ անոնց ձեռքին մէջէն դէպի անմեղի մը կեանքը, մարդը մեռած էր արդէն իրենց մէջ. իսկ զազաններու հանդէպ տրամաբանելը կը գտնեմ անօգուտ: Բայց կը մտածեմ միւսներուն վրայ, որոնց մասին յոյսեր ունենալ իրաւունքնիս է անշուշտ, ու այդ միայն, և ամենէն աւելի այդ՝ կը համարեմ ամենէն տխուր ախտանշանը՝ ներքին և հոգեկան մեծ փտախտաւորումի մը:

Բարոյական, կրօնք և եկեղեցի, ազգերուն ներքին կեանքը սնուցանող ամենէն ազնիւ այս սրբութիւնները վտանգի մէջ են. ատո՛ր է որ պէտք չէ հանդուրժէ ազգին խղճմտանքը: Պէտք է երևան գան ստոյգ և իրական արժանիքի տէր անձինք, որոնց թիւը վստահ ենք թէ անհունապէս աւելի ստուար է, կազմակերպելու համար բուն ազգային ինքնապահպանութեան գործը: Պէտք է առողջ բանի և քրիստոնէական զիտակցութեան մաքուր և խաղաղ միջոցներով թու՛մը կանգնել իսկապէս աւերիչ այն ասպատակութեանց դէմ, որոնք այս անգամ ներսէն՝ մեր մէջէն է որ կուգան մեղի, և որոնք ա՛յդ պատճառաւ նոյն իսկ աւելի մտահոգիչ են:

Մտատիպար մըն է այս, որ պէտք է տաքցնէ մեր նոր սերունդին սիրտը, և որուն շուրջը պէտք է բոլորուի Հայութեան ստուարագոյն և ամենէն արժէքաւոր զանգուածը:

Ազգ մը ոչինչի կը վերածուի, վասնզի կը դադրի ոչ մի նկատելի արժէք ունենալէ, երբ կը մեռնի իր մէջ կրօնաբարոյական խիղճը:

★ ★ ★